

Глаголите когнати с различаващо се спрежение в скандинавските езици от синхронна и диахронна гледна точка

Владимир Найденов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Vladimir Naidenov. COGNATE VERBS WITH DIVERGENT CONJUGATION PATTERNS IN THE SCANDINAVIAN LANGUAGES FROM A SYNCHRONIC AND DIACHRONIC PERSPECTIVE

Abstract. The article presents an analysis of a set of cognate verbs with consonant-final roots, which belong to different conjugations in Danish, Swedish and the Bokmål written standard of the Norwegian language. It examines the influence of the phonological characteristics of the verb stems on the types of correspondences between the conjugations. From a diachronic perspective, a comparison with the conjugation of the verbs in question in Old Norse is used to determine the nature and the extent of the changes in the distribution of the verbs between the conjugations in the three languages.

Keywords: Scandinavian, conjugation, contrastive analysis, weak verb

Владимир Найденов. ГЛАГОЛИТЕ КОГНАТИ С РАЗЛИЧАВАЩО СЕ СПРЕЖЕНИЕ В СКАНДИНАВСКИТЕ ЕЗИЦИ ОТ СИНХРОННА И ДИАХРОННА ГЛЕДНА ТОЧКА

Резюме. Статията представя анализ на набор от глаголи когнати с корен, завършващ на съгласна, отнасящи се към различни спрежения в датския език, шведския език и норвежката писмена норма букмол. Проучва се влиянието на фонологичните характеристики на глаголните основи върху типовете съотношения между спреженията в трите езика. В диахронен план посредством сравнение със спрежението на разглежданите глаголи в староскандинавския език се определят същността и обхватът на промените, настъпили в разпределението на глаголите между спреженията в трите езика.

Ключови думи: скандинавски, спрежение, съпоставителен анализ, слаби глаголи

И в трите континентални скандинавски езика в спрежението на слабите глаголи се наблюдава контраст между два основни словоизменителни образца. Във формите за минало време и минало причастие е възможно или предденталната съгласна на окончанието да е налице неударена гласна, или такава гласна да отсъства (вж. табл. 1). Двата образца се наричат съответно 1-во и 2-ро спрежение или клас 1 и клас 2.

	инфинитив	сег. вр.	мин. вр.	мин. причастие
шведски, кл. 1	tacka	tackar	tack <u>a</u> de	tack <u>a</u> t
шведски, кл. 2	döma	dömer	döm <u>d</u> e	döm <u>t</u>
датски, кл. 1	takke	takker	takk <u>e</u> de	takk <u>e</u> t
датски, кл. 2	dømme	dømmer	døm <u>t</u> e	døm <u>t</u>
норвежки¹, кл. 1	takke	takker	takk <u>e</u> t ²	takk <u>e</u> t
норвежки, кл. 2	dømme	dømmer	døm <u>t</u> e	døm <u>t</u>
староск., кл. 1	þakka	þakkar	þakk <u>a</u> ði	þakk <u>a</u> t
староск., кл. 3	dœma	dœmir	dœm <u>d</u> i	dœm <u>t</u>
прагерм. кл. II	*þankôna	*þankôþi	*þankô <u>d</u> ē	*þankô <u>d</u> a
прагерм. кл. I	*dōmijanā	*dōmīþi	*dōm <u>i</u> dē	*dōm <u>i</u> dā

Таблица 1. Спрежение на слабите глаголи от класове 1 и 2 в шведски, датски и норвежки и на техните праформи в староскандинавски и прагермански

В рамките на клас 2 денталната съгласна може да бъде звучна или беззвучна, а също и кратка или дълга. Тази аломорфна вариация е почти изцяло предвидима въз основа на фонологични фактори и няма да бъде разглеждана тук.

Контрастът между класове 1 и 2 е лексикален; те отразяват различни праиндоевропейски и прагермански словообразователни модели, като продължават съответно прагерманските слаби класове II и I. В историята на скандинавските езици разпределението на глаголите между класовете се е променило и днес вече значително се различава в трите езика. Предвидимостта на тези разлики представлява интерес не само за целите на историческото езиковедие, но и при усвояването на даден скандинавски език от лица, които вече владеят друг такъв – задача, която е характерна, в частност, за обучението по специалност „Скандинавистика“ на СУ. Целта на настоящата статия е да достигне до синхронни обобщения за типовете съотношения между глаголи, отнасящи се към различни спрежения в трите езика, и за връзката им с някои основни звукови

¹ Под „норвежки“ в този текст ще се разбира букмол – преобладаващата писмена книжовна норма в Норвегия.

² Алтернатива на формите с окончание *-et* като *takket* в букмол са формите с *-a* като *takka*, каквито се срещат и в шведската устна реч.

свойства на основите им, а в диахронен план да осветли съотношението им с разпределението на глаголите между спреженията в староскандинавския език.

Предварително следва да се спрем на някои документирани в научната литература факти и тенденции. И в трите езика клас 1 е най-продуктивен и към него се отнасят най-много глаголи (85–90% в датски език, 67% в шведски; вж. Хансен 1967: 18–22, Алан и др. 1995: 248, Телеман и др. 2000: 558, Форлюн и др. 1997: 482). В исторически план се наблюдава тенденция за присъединяване към него на глаголи от клас 2 (ср. Весен 1970: 273–274 за шведски и Скаутруп 1970 за датски). Този процес е по-напреднал в датски и затова според Бардал и др. (1997: 330) в случаи на разминаване най-често в шведски се наблюдава клас 2, а в датски и норвежки – клас 1. Освен това възможността един глагол да принадлежи към клас 2 е ограничена от различни фонологични фактори (вж. цитираните по-горе източници). При наличие на финален клъстер в основата в датския и норвежкия език глаголят не може да принадлежи към клас 2, освен ако клъстерът не е *-ls-* или *-nk-*, към които можем да добавим и *-vn-* (на датски произнасян [ʏn]), а в норвежки към изключенията се добавят също и *-ks-*, *-rk-* и *-ns-* (последните две само в редки дублетни форми). За шведски това ограничение не важи. При наличие на финална двойна съгласна³ в основата на датски и норвежки глаголят може да се отнася към клас 2 само ако тя е *-l/-* (<ll>, <ld>), *-n/-* (<nd>), *-m/-* (<mm>), *-ŋ/-* (<ng>) или *-k/-* (<kk>), като в норвежки към тези глаголи се присъединяват и такива с основа на *-ss/-* and *-gg/-*. В шведския език клас 2 се изключва само при основи на *-tt/-* and *-dd/-* (както и на някои единични съгласни, които са редки в тази позиция: *-b/-*, *-f/-*, *-lj/-* и *-s/-*). В датския и норвежкия език клас 2 не е възможен при двойна дентална преградна или клъстер, завършващ на дентална преградна, тъй като това би довело до пълно съвпадение на съгласната от корена и от окончанието; в шведски обаче това е възможно (*fästa* – *fäste*), макар че в исторически план дори там много глаголи с такава основа са се прехвърлили от клас 2 към клас 1 (напр. *gästa* ‘гостувам’, *hitta* ‘намирам’; ср. Весен 1970: 273). Всичко това дава основание за хипотезата, че част от разликите между езиците се дължат на горепосочените ограничения и се свеждат до принадлежността на даден глагол със съответните характеристики към клас 1 или в датски и норвежки, но не и в шведски, или само в датски. От друга страна, за норвежки е констатирано, че към клас 2 се отнасят голям брой глаголи с финална единична съгласна и съответно дълга гласна (*tale* – *talte* ‘говоря’). Затова изглежда вероятно част от разликите да се дължат на принадлежност на глагол от такъв тип към клас 2 в норвежки, но не и в другите два езика.

³ За съвременния датски език това название е условно, тъй като удвояването вече е само правописна характеристика, изразяваща краткостта на предходната гласна.

За да се постигне формулираната по-горе цел, беше изготвен списък от глаголи когнати с различаващо се спрежение. Бяха ексцерпирани всички глаголи с мономорфемна основа на съгласна⁴ от датско-български речник от 25000 думи (Боструп и Старирадев 2008). Спрежението им в трите езика беше определено с помощта на едноезични речници – съответно Den Danske Ordbog за датски, Bokmålsordboka за норвежки и Svensk Ordbok за шведски език. В случаите на дублетни форми беше включвана преобладаващата между тях, която беше определяна посредством корпусите KorpusDk за датски, Korpus за шведски и Leksikografisk bokmålskorpus, както и при нужда чрез речника Det Norske Akademis Ordbok, за норвежки език. Бяха идентифицирани случаите на глаголи с различаващо се спрежение: общо 190 разминавания между глаголи, срещани и в трите езика, и още 40 разминавания между глаголи, които съществуват или се спрягат като слаби, освен в датски, само в още един скандинавски език. В списъка не бяха включени 65 случая, в които се наблюдаваше разлика само при по-рядка дублетна форма, 42 случая, в които звуковият състав на основата беше прекалено различен, и още 7 примера, в които разминаването се обясняваше с други разлики в основата. Оттук нататък ще се дискутират 191-те глагола, срещани и в трите езика, когато изрично не е посочено друго. С оглед на споменатите по-горе фонологични фактори глаголите бяха класифицирани според звуковия състав на основата: (1) с финален клъстер (VCC); (2) с финален клъстер, подложен на асимилация в някои от езиците (VCC/VC:); (3) с финална двойна съгласна (VC:); (4) с финална единична съгласна, която в някои от езиците е образувала дифтонг заедно с предходната гласна (VV/V:C); (5) с финална единична съгласна и съответно предходна дълга гласна (V:C).

Класификацията е представена в абсолютни числа в табл. 2 (за глаголите, срещани и в трите езика) и табл. 3 (за глаголите, срещани само в два от тях). Съотношенията са представени чрез буквите „ш“, „д“ и „н“ за шведски, датски и норвежки в съчетание с цифри, обозначаващи класовете.

⁴ Бяха включени и няколко глаголни корена, срещани само в полиморфемни основи, напр. fog-kunde ‘провъзгласявам’.

		ш1:д1:н2	ш1:д2:н2	ш1:д2:н1	ш2:д2:н1	ш2:д1:н1	ш2:д1:н2
		общо 59	общо 29	общо 1	общо 4	общо 53	общо 44
VCC	общо 23	2	1			<u>19</u>	1
VCC/ VC:	общо 7		3				4
VC:	общо 60	8	5	1		<u>27</u>	<u>1</u>
VV/ V:C	общо 5	1			1	1	2
V:C	общо 95	<u>48</u>	<u>20</u>		3	6	18

Таблица 2. Разлики между спреженията на глаголи когнати, срещащи се и в трите скандинавски езика, според звуковия състав на основата. В тази и следващите таблици най-честотните типове съотношения са подчертани

		ш1:д2	ш2:д1	н1:д2	н2:д1
		общо 1	общо 3	общо 1	общо 35
VCC	общо 3		1	1	1
VCC/VC:	общо 2		2		
VC:	общо 6				6
VV/V:C	общо 0				
V:C	общо 29	1			28

Таблица 3. Разлики между спреженията на глаголи когнати, срещащи се само в два скандинавски езика. За звуковата класификация на основите вж. текста

Резултатите могат да се обобщят по следния начин:

1. В повечето случаи на разминавания датският глагол е от клас 1 (82%); шведският малко по-често е от клас 2 (53%), а в норвежки език клас 2 има явен превес (69%).

2. Най-обичайните разминавания са тези от тип ш1:д1:н2 (31%, напр. svare, ‘отговарям’) – тази група е най-голяма, противно на предположението на Бардал (1997: 330) – тези от тип ш2:д1:н1 (28%; напр. mårka ‘забелязвам’), и тези от тип ш2:д1:н2 (23%; напр. ringe ‘звъня’). В група ш1:д1:н2 преобладават V:C-основи като в svare (81%), което явно се дължи на типично норвежкото предпочитание към клас 2 при такива основи; в група ш2:д1:н1 – VCC- и VC:-основи (съответно 36% и 51%, общо 87%; напр. mårka и läska ‘пропускам [течност]’), което се дължи на по-голямата търпимост на шведския към такива

„тежки“ основи в клас 2; а в група ш2:д1:н2 – VC:- и V:C-основи (съответно 43% и 41%, общо 84%; напр. *ginge* и *leve* ‘живея’), което до голяма степен е резултат на по-напредналия процес на присъединяване на глаголите към клас 1 в датски език. Голяма част (44%) от V:C-основите в тази група са основи със завършек на -v, каквито по принцип не се срещат в клас 2 в датски. По-малка, но не и пренебрежима група са глаголите от тип ш1:д2:н2 (15%; напр. *tala* ‘говоря’); подобно на тип ш1:д1:н2 тук преобладават V:C-основите (69%). Почти никога не се случва само датският език да има клас 2 (0.5%; *gamme* ‘поразявам’) или само в норвежкия да се отчита клас 1 (2.1%; *lede* ‘водя’).

3. В материала най-многобройни са разминаванията между V:C-основи (50%), следвани от тези между VC:-основи (32%) и между VCC-основи (12%).

4. При VCC-основите разминаванията почти винаги са от тип ш2:д1:н1 (83%; напр. *mårka*). При VC:-основите също най-обичаен е тип ш2:д1:н1 (45%; напр. *låska*), но често се среща и ш2:д1:н2 (32%; напр. *ginge*). В последната група се открояват основи със завършек на /j/, които на датски могат да се отнасят само към клас 1 (32%; напр. *pløje* ‘ора’). При V:C-основите най-често се наблюдава тип ш1:д1:н2 (51%; напр. *svare*), но са силно застъпени и тип ш1:д2:н2 (21%; напр. *tale*) или обратно, ш2:д1:н2 (19%; напр. *leva*). Типът с V:C-основа и съотношение н2:д1 е също така преобладаващ и сред глаголите, които се срещат, поне като слаби, само в два езика (70%; напр. *nøle* ‘колебая се’).

Често сред глаголите се срещаха и по-редки дублетни образци за спрежение, най-вече в норвежки, а понякога и в датски. Сред глаголите от тип ш1:д1:н2 31% могат да се спрягат като клас 1 и в норвежки (напр. *klage* ‘справям се’). В групата от тип ш2:д1:н1 цели 57% могат да се спрягат като клас 2 и в норвежки, като това включва 81% от глаголите с VC:-основи (напр. *kysse* ‘целувам’) и две трети от глаголите с V:C-основи (*tyde* ‘тълкувам’). Сред глаголите с VCC-основи има само отделни примери като *styrke* ‘подсилвам’. По същия начин в групата от тип ш2:д1:н2 32% от норвежките глаголи могат да се спрягат и като в датски (напр. *gnage* ‘гриза’). В датски дублетните образци най-често са от клас 2 при V:C-глаголи от тип ш1:д1:н2 (*hvile* ‘почивам’).

За да се разгледат разликите в спреженията в исторически план, беше регистрирано спрежението на съответствията на глаголите в западния староскандинавски език там, където такива са известни (най-вече с помощта на речника на Г. Соега, Соега 1910). Тъй като дадената езикова разновидност е както архаична, така и добре засвидетелствана, тя бе използвана като „представител“ на този период в развитието на скандинавските езици като цяло; сравнително редки са случаи на по-голяма иновативност като при *vísa* ‘показвам’ от прагерм. *wīsijaną. Глаголите бяха разделени на исторически слаби

класове 1 и 2⁵ (съответно 13% и 34%; към последния бяха отнесени и глаголите от прагерманския клас III), глаголи с обратен преглас (3%), силни глаголи (10%) и претеритопрезентни глаголи (1%). Същото беше направено за случаите, когато не е била засвидетелствана западна староскандинавска форма, но старото спрежение може да се реконструира със значителна степен на вероятност по друг начин (0.5% от клас 1 и 4% от клас 2). Сред останалите глаголи бяха идентифицирани заемки от немски, най-вече от среднодолно-немски (между 23% и 25%), и лексеми с друг или с неясен произход (8%). Класификацията е представена в табл. 4 и 5.

	ш1:д1:н2	ш1:д2:н2	ш1:д2:н1	ш2:д2:н1	ш2:д1:н1	ш2:д1:н2
Общо: I:25–26; II:65–73; O:6; ПП:2; C:19; H:43–48; X:16	общо 59: <u>I:10</u> ; II:9; C:3; <u>II:19–24</u> ; <u>X:13</u>	общо 29: <u>I:12–13</u> ; II:5–6; ПП:1; C:1; <u>H:8</u>	общо 1: H:1	общо 4: II:3, H:1	общо 53: <u>II:27–33</u> ; O:3; C:7; H:8; X:2	общо 44: I:3; <u>II:21–22</u> ; O:3; ПП:1; C:8; H:6; X:1
VCC общо 23	II:1 H:1	I:1			<u>II:12–15</u> O:1 C:2 H:1	C:1
VCC/VC: общо 7		II:2 H:1				I:2 O:1 II:0–1
VC: общо 60	II:3 C:1 H:4	I:1 ПП:1 C:1 H:2	T:1		<u>II:12–15</u> O:2 C:3 H:5 X:2	<u>II:14</u> O:1 C:2 H:2
VV/V:C общо 5	I:1			II:1	II:1	ПП:1 C:1
V:C общо 95	<u>I:6–9</u> II:5 C:2 <u>II:14–19</u> <u>X:13</u>	<u>I:10–11</u> II:3–4 <u>H:5</u>		II:2 H:1	II:2 C:2 H:2	I:1 <u>II:7</u> O:1 C:4 H:4 X:1

Таблица 4. Произход на глаголите в списъка, срещани се и в трите езика. I – староскандинавски клас 1, II – староскандинавски клас 2 („3-то спрежение“), O – староскандинавско спрежение с обратен преглас, ПП – староскандинавски претеритопрезентен глагол, C – староскандинавски силен глагол, H – заемка от немски език; X – друг, неизвестен произход или новообразуване

⁵ За староскандинавския традиционно название на този клас е „3-то спрежение“.

	ш1:д2	ш2:д1	н1:д2	н2:д1
	общо 1: С:1	общо 3: С:1; Н:2	общо 1: О:1	общо 35: I:2; II:2; С:6; <u>H:10</u> ; <u>X:15</u>
VCC общо 3		С:1	О:1	Х:1
VCC/VC: общо 1		Н:2		
VC: общо 6				II:1 С:1 Н:2 Х:2
VV/V:C общо 0				
V:C общо 29	С:1			I:2 II:1 С:5 <u>H:8</u> <u>X:12</u>

Таблица 5. Произход на глаголите в списъка, срещати се само в два от езиците.
За обозначенията вж. табл. 4

Що се отнася до съотношението със засвидетелствани староскандинавски слаби глаголи (общо 90 на брой, т.е. 47% от глаголите), шведският е най-архаичен (запазено спрежение в 81% от случаите, напр. *mārka*², *tala*¹), датският – най-иновативен (променено спрежение в 77% от случаите; напр. *mærke*¹, *tale*²), а норвежкият – малко по-слабо иновативен от датския (променено спрежение в 61% от глаголите; напр. *merke*¹, *tale*², но *leve*²). Сред глаголите с различаващо се днес спрежение, които са били слаби и в староскандинавски, първоначално класът най-често е бил втори (72%; напр. *mārka*), което е обяснимо с оглед на общата тенденция за преминаване към клас 1. Това означава, че в повечето случаи на разминавания по-архаичен е езикът, в който е налице клас 2: това е така без изключение за групата от тип ш2:д1:н1, като при *mārka*, и в 88% за тази от тип ш2:д1:н2, като при *leve*. Изключения от това представляват най-голямата група ш1:д1:н2, като в *svare*, където клас 1 е изконен в 53% от унаследените слаби глаголи, и за тази от тип ш1:д2:н2 като в *tala*, където той също е изначален в 71% от случаите. Както в тази група, така и в група ш1:д1:н2 има голям брой заемки от немски (най-вече долнонемски) – съот-

ветно 28% и между 32% и 41% (напр. *brūken* ‘използвам’). В групата ш1:д1:н2 се срещат често и глаголи без известна праформа или с друг произход (22%), като напр. *skåle* ‘вдигам наздравица’. Същото важи и за глаголите от тип д1:н2: от тях 24% са с немски произход (напр. *knēlen* ‘коленича’), а други 41% са без известна праформа или с друг произход (*stole* ‘уповавам се’ от *stol* ‘стол’). Сравнително малка част (17%) от характерните само за норвежкия език случаи на клас 2 са преки иновации спрямо староскандинавското спрежение като *svare*; преобладаването на този образец е за сметка на думи, заети или образувани по-късно, като *prøve* и *skåle*⁶. Най-обичайните разлики са свързани с фонологично мотивирани присъединявания, от една страна, на глаголи с VCC- и VC:-основи към клас 1 в датски и в норвежки (макар че във втория език това важи в по-малка степен за VC:-основите), а от друга страна, на глаголи с V:C-основи към клас II, особено в норвежки (*svare*) и донякъде в датски (*tale*). Някои преходи на глаголи с V:C-основи към клас I в датски могат да се свържат с по-конкретни звукови тенденции (*leve*) или с общото му преобладаване (*køle* ‘охлаждам’).

Резултатите от настоящото изследване ще могат да се тълкуват по-добре в по-широк контекст, ако се вземат предвид и приликите между езиците и се установи честотата на отклоненията в сравнение със съвпаденията (при един или друг тип основа), така че да се изясни по-точно доколко предвидими са различните отклонения с оглед на вътрешните закономерности на езиците. Въпросът може да бъде осветлен в разширено изследване, при което в анализа да бъдат включени всички ексцерпирани глаголи от Боструп и Старирадев (2008).

Библиография

- Allan, R., P. Holmes, T. Lundskaer-Nielsen. *Danish: A Comprehensive Grammar*. London and New York: Routledge, 1995.
- Barðdal, J., N. Jörgensen, G. Larsen & B. Martinussen. *Nordiska. Våra språk förr och nu*. Lund: Studentlitteratur, 1997.
- Faarlund, J. T., S. Lie, K. I. Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Hansen, Aa. *Moderne dansk*. Bd. 2. København: Grafisk forlag, 1967.
- Lasch, A. *Mittelniederdeutsche Grammatik*. Halle: Max Niemeyer, 1914.

⁶ Бихме могли да предположим, че това се дължи на влиянието на среднодолнонемския език, в който е бил по-напреднал процесът на преход към чисто фонологично обусловено редуване, но описаните от Лаш (1914: 229) правила за това редуване са твърде различни от норвежките.

- Skautrup, P. *Det Danske Sprogs Historie I-V*. København: Gyldendals Forlag, 1944–1970.
- Teleman, U., S. Hellberg, E. Andersson. *Svenska Akademiens grammatik*. Bind 2. Ord. Stockholm: Norstedts, 2000.
- Wessén E.. *Schwedische Sprachgeschichte I*. Berlin: Walter de Gruyter, 1970.

Източници на емпиричен материал

- Боструп, Л., В. Старирадев. *Датско–български речник*. Ванлъосе: Боструп, 2008.
- Zoëga, G. *A Concise Dictionary of Old Icelandic*. https://www.ling.upenn.edu/~kurisuto/germanic/oi_zoega_about.html.
- Den Danske Ordbog*. <http://ordnet.dk/ddo>. 04.06.2018
- Bokmålsordboka*. <http://ordbok.uib.no>. 04.06.2018
- Korp*: <https://spraakbanken.gu.se/korp>. 04.06.2018
- Korpus.dk*: <http://ordnet.dk/korpusdk>. 04.06.2018
- Leksikografisk bokmålskorpus*:
<http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/lbk/index.html>. 04.06.2018
- Svensk Ordbok*. <https://svenska.se/>. 04.06.2018

Гл. ас. д-р Владимир Найденов

Катедра „Германистика и скандинавистика“

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България

✉ sanggigmen@yahoo.com

Assist. Prof. Vladimir Naidenov, PhD

Department of German and Scandinavian Studies

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ sanggigmen@yahoo.com